

2. **Андрущенко В.П.** Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу. - К.: ТОВ «Атлант ЮеМСі», 2006. - 498 с.

3. **Белл. Д.** Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования / Даниел Белл [перевод с английского]. Иноземцев В.Л. (ред. и вступ. Статья. - М.: Наука, 1989. - 345 с.

4. **Гусинский Э.Н., Турчанинова Ю.И.** Введение в философию образования: Учебное пособие. - М.: Логос, 2001. - 234 с.

5. **Забродська Л.М.** Інформатизація закладу освіти: управлінський аспект. - Х.: Видавнича група «Основа», 2003. - 240 с.

6. Інтеграція вищої освіти України в європейську систему: Збірник наукових праць: За матеріалами Міжнародної науково-методологічної конференції «Інтеграція вищої освіти України в європейську систему», Дніпропетровськ, 05 травня 2001 р. / Н.Є. Бойцун (ред.); Міжнародний фонд «Відродження». - Дніпропетровськ: Арт-Прес, 2001. - 108 с.

7. **Кастельс М.** Информационная эпоха. Экономика, общество и культура. - М.: Интер-Пресс, 2000. - 345 с.

8. **Кулицький С.П.** Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління: Навчальний посібник. - К.: МАУП, 2002. - 224 с.

9. **Навроцький О.І.** Вища школа України в умовах трансформації суспільства. - Х.: Основа, 2000. - 240 с.

10. **Урсул А.Д.** Модель ноосферно-опережающего образования III-го тысячелетия //Сб. тезисов и материалов III-го Международного симпозиума «Открытое общество и устойчивое развитие». - Т. VII. - Зеленоград, 2001. - 456 с.

11. **Фініков Т.В.** Сучасна вища освіта: світові тенденції і Україна /Міжнародний фонд досліджень освітньої політики, Інститут економіки та права «КРОК». - К.: Таксол, 2002. - 176 с.

12. **Яблонський В.А.** Вища освіта України на рубежі тисячоліть: проблеми глобалізації та інтернаціоналізації. - К., 1998. - 278 с.

УДК 101

У. В. Хамар

СВІТОГЛЯДНИЙ ВИБІР У РАЗІ КОНФЛІКТУ КОМПОНЕНТІВ СВІТОГЛЯДУ

Проаналізовано процес вибору у разі конфлікту між компонентами світогляду. Обґрунтовано, що під час викладання філософії потрібно формувати переконання, а не лише подавати різні варіанти відповідей щодо тих чи інших філософських проблем. Зроблено висновок про необхідність демонстрації несумісності між компонентами світогляду, що є однією з умов формування переконань.

Ключові слова: світогляд, вибір, несумісність знань, викладання філософії.

Проанализирован процесс выбора при конфликте между компонентами мировоззрения. Обосновано, что во время преподавания философии необходимо формировать убеждения, а не ограничиваться изложением различных вариантов ответов относительно тех или иных философских проблем. Сделан вывод о необходимости демонстрации несовместимости между компонентами мировоззрения, что является одним из условий формирования убеждений.

Ключевые слова: мировоззрение, выбор, несовместимость знаний, преподавание философии.

The process of choice is analysed at a conflicts between the elements of worldviews. Substantiated that while teaching philosophy must be to form convictions, but not limited to presenting a variety of answers regarding certain philosophical problems. It is concluded that the need to demonstrate the incompatibility between elements of worldviews, is one of the conditions for the formation of beliefs.

Keywords: worldview, choice, incompatibility of knowledge, teaching of philosophy.

© У. В. Хамар, 2012

Успішність кожної держави, нації визначається чинниками, серед яких неабияку роль відіграє світогляд. Історія людства дає багато прикладів того, наскільки більш дієвими є ті спільноти, які об'єднані світоглядом, і дії яких спрямовані власне світоглядом. Зосереджена

організована діяльність однієї спільноти є незмірно ефективніша від діяльності неорганізованої спільноти. Важливу роль відіграє також те, наскільки відповідає світогляд дійсності: той факт, що діяльність сукупності людей, об'єднаних світоглядом, є значно ефективнішою від діяльності необ'єднаної спільноти, в певних обставинах може призвести до руйнівних для цієї спільноти наслідків (у тих обставинах, коли життєвоважливими стануть саме ті знання, переконання, які в даної спільноти є хибними). Отже, формування світогляду, адекватного до дійсності, є важливим завданням для кожної держави. Аналіз можливостей формування світогляду, відповідного дійсності, у студентської молоді під час опанування знань з філософії став предметом цієї публікації.

Багато наукових праць, в яких аналізують світогляд, мають своїм предметом окремі компоненти світогляду (когнітивний, чи емоційно-вольовий). Є також багато досліджень, предметом яких є світогляд, акцентований на певних параметрах (цінності). Скажімо, частина дослідників зосереджується на вивченні гуманістичного, громадянського, екологічного та інших видів світогляду (тут мається на увазі фрагментарний аналіз світогляду). Водночас, очевидно, що сукупність узагальнень, з яких складається світогляд, детермінує усі інші його особливості, тому очевидно, що дослідження світоглядних узагальнень належить до найважливіших пізнавальних проблем світоглядної проблематики.

Загальновідомо, що зміст світогляду, як сукупність узагальнень про ознаки існуючого, співпадає з тим, що є предметом філософії. Тож різні аспекти формування світогляду давно стали предметом уваги філософів.

Одним з найважливіших аспектів світогляду, є його зміст, тобто зміст узагальнень. Цей зміст, систематизований в теоретичні концептуальні побудови, є предметом філософських праць. І для філософа, і для споживача філософських знань важливо, щоб ці знання, як і будь-які інші, відповідали дійсності. У цьому аспекті з'ясування істинності світогляду (сукупності особистих узагальнювальних переконань) співпадає зі з'ясуванням істинності відповідної онтологічної концепції (як філософської теорії). Обґрунтування ж істинності філософських концепцій є предметом філософії і є проблемою всієї історії філософії. Уся доцьогочасна історія боротьби філософських систем і є шляхом з'ясування того, яка концепція є адекватна дійсності. Очевидно, що це важлива глобальна філософська проблема, однак вона виходить за межі проблеми, яка є предметом даного дослідження.

Іншим важливим аспектом світогляду, який став предметом аналізу багатьох дослідників (філософів, педагогів, психологів), є особливості, методи й засоби формування світогляду. Згадані особливості, методи й засоби формування світогляду аналізують на всіх етапах його формування (від дітей молодшого шкільного віку до студентів вищих навчальних закладів) [1–12]. Зокрема А. Кокорін відзначивши, що в частини людей протягом життя світогляд змінюється, а в частини – ні, зосередив свою увагу на чинниках, які сприяють світоглядним змінам. До таких чинників він зарахував: 1) якісні зміни в житті людей (це, згідно з автором, революції, контрреволюції, реформи, війни, та інше подібне); 2) істотні зміни в родинних стосунках; 3) істотні зміни сімейного статусу; 4) істотні зміни в близькому для людини соціальному середовищі (йдеться про товаришів, партнерів чи керівників на роботі); 5) зміни в якості життя людини, внаслідок яких вона переміщається з одного соціального прошарку в інший; 6) якісні стрибки в науково-технічній сфері суспільного життя; 7) цілеспрямовані дії людей, соціальних інститутів, спрямовані на зміну світогляду членів суспільства.

Оскільки зміна світогляду відбувається шляхом вибору між прийнятим знанням та альтернативним, то процедура світоглядного вибору є необхідним компонентом процесу зміни світогляду. Зважаючи на це, важливо мати знання про чинники, які детермінують цей вибір. Це важливо і для кожної конкретної особи (щоб вона свідомо ставилася до всіх аспектів розбудови власного світогляду), і для суспільства (в інтересах кожної «здорової» спільноти є формування в її членів світогляду, адекватного до дійсності).

Дослідження зазначеної проблеми практично відсутні. Можна знайти низку праць із суміжних пізнавальних проблем, зокрема, щодо аналізу морального вибору, зміни переконань. Світоглядний вибір став предметом аналізу В. С. Бабака [13], який однак не аналізував соціальні чинники, які детермінують світоглядний вибір, і без врахування яких неможливо свідомо підходити до формування світогляду. Результати дослідження зазначеної проблеми стали предметом цього дослідження.

Перш ніж аналізувати ситуацію світоглядного вибору, розглянемо попередній розвиток учасників цього процесу та умови, в яких цей вибір відбувається. Для цього виділимо головні типи ситуацій світоглядного вибору за кількістю його учасників. Таких ситуацій може бути дві:

1) суб'єкт формування світогляду (той, хто є джерелом узагальнень для свідомості, в якій формують світогляд, тобто для об'єкта світогляду) і об'єкт формування світогляду – це різні

особи. Наприклад, батьки – дитина; вчитель – учень; викладач – студент.

2) суб'єкт формування світогляду і об'єкт формування світогляду – це одна й та ж особа, яка бере світоглядні узагальнення з літературних джерел, або як наслідок власних узагальнень.

Перш ніж аналізувати явища світоглядного вибору в разі конфлікту між компонентами світогляду, треба уточнити, що саме розумітимемо під конфліктом компонентів світогляду. Тут важливо розрізнити явища наявності суперечності між компонентами світогляду, неусвідомлювані носієм цього світогляду і явища усвідомлення згаданих суперечностей. У разі, коли людина не усвідомлює наявності суперечності (для прикладу, коли суперечність неявна, а виведення знань, яке треба виконати, щоб суперечність стала явною, не є процедурою, очевидною для цієї особи), ситуація світоглядного вибору не настає, а отже такі явища не можна відносити до ситуацій, коли особа виконує світоглядний вибір. Отже до ситуацій світоглядного вибору будемо відносити тільки ті випадки несумісності світоглядних, тобто особистих найзагальніших узагальнень, в яких носій світогляду усвідомлює факт несумісності знань.

Проаналізуємо обставини, за яких виникає конфлікт між компонентами світогляду для першої з наведених типів ситуацій, скажімо, для ситуацій, коли розпочинається і триває вивчення студентами філософії у вищому навчальному закладі. Коли абітурієнт стає студентом і починає вивчати філософію, головні компоненти світогляду в нього вже давно сформовані. Адже формування світогляду починається з трьох років, тобто з першого періоду допитливості (коли в дитини виникають «що-питання»). Наступний інтенсивний стрибок у розвитку світогляду – це період 4,5–5 років, коли в дитини настає другий період допитливості («чому-питання»). Отже, вже починаючи з трьох років, дитина засвоює пояснення, які дають їй насамперед батьки, дідусі й бабусі та інші члени близького оточення дитини.

У подальшому світогляд дитини формується в тих інституціях, учасником яких вона стає. Дуже часто ці інституції формують у дитини суперечливі узагальнення. Візьмімо, для прикладу той період, який дитина навчається в школі. Частина дітей протягом цього періоду здобуває також релігійні знання. В деяких випадках узагальнення, сформовані в цих інституціях, можуть виявитися несумісними. Якщо дитині пояснюватимуть, що творення людини треба тлумачити алегорично, то таке пояснення не буде принаймні явно суперечити еволюційній теорії, яку школярі вивчають на заняттях з біології. У разі, якщо згадане пояснення буде подаватися не як алегорія, а авторитет релігійних знань виявиться вищим від авторитету знань, даних учителями, то такий студент на питання як виникла людина відповість «її створив бог». І такі випадки є не гіпотетичними, а реальними фактами.

Отже, викладач філософії, приступаючи до викладання, отримує групу осіб, які мають різний світогляд і надалі, тобто чи виникатимуть у цих студентів ситуації світоглядного вибору, залежатиме, окрім іншого, від тих завдань, які ставить перед собою і перед студентами цей викладач філософії.

Для з'ясування зазначеного питання важливо відзначити специфіку філософських знань. Якщо фізик, чи хімік викладає знання з відповідної галузі знань, то він подаватиме тільки ті знання, які не були спростовані в процесі розвитку відповідної науки. Якщо фізик не знає знання пояснює про теплові явища за посередництвом так званого теплецю, чи хімік не пояснює явища горіння через існування так званого флогістону, то ні в кого не виникає думка звинуватити їх в якомусь тоталітаризмі – вони просто відкидають спростовані знання. Спростування знань у філософії є ускладнене додатковими обставинами. Хоч об'єктивно те чи інше філософське (а отже й світоглядне) знання можна спростувати, однак в законодавстві всіх неототалітарних держав (у головних законах, тобто в конституціях) зафіксовано право на свободу совісті (коректніше було б сказати свободу світогляду). Тим самим узаконюється нічим не обмежений плюралізм у філософії. Якщо кожен має право на свій світогляд, тобто на свою власну філософську систему, то й в науці філософії кожен філософ має право на свою власну філософську систему. Крім того в суспільстві поширені різні групові форми світогляду, для прикладу релігійні світогляди різних конфесій. Для прикладу, суспільство може бути поділене на прибічників як частково несумісних релігійних світоглядних концепцій (наприклад православні, католики, греко-католики), так і на прибічників повністю несумісних релігійних світоглядних концепцій). Крім того, частина суспільства може не поділяти релігійного світогляду (саме такий, дуже неоднорідний спектр світоглядних концепцій є в Україні). Коли філософи приймуть якусь концепцію як істинну, то вони автоматично стають на бік прибічників однієї зі світоглядних концепцій, а отже в опиняються в опозиції до інших. У підсумку з необхідністю виникає боротьба світоглядів, яка часом може набувати різних форм. Тож, коли викладач філософії планує, як йому викладати філософію, він має як мінімум два варіанти до вибору, або подавати всі можливі світоглядні концепції, утримуючись від подання якоїсь як істинної, або всі крім однієї подавати як хибні, а в істинності тієї однієї переконувати слухачів. У першому з цих випадків, коли викладач подає

різні варіанти відповіді на те, чи інше питання, в студента не завжди виникає потреба форсувати переконання щодо цього питання. Адже для здачі іспиту переважно достатньо виявити знання, чи вміння мислити. Лише в другому випадку, коли викладач спрямовує свою діяльність на формування переконань, у студента можуть виникати ситуації світоглядного вибору.

Коли особистість усвідомила, що окремі її переконання несумісні між собою, вона може діяти по-різному. Типовими є такі форми дій:

1. Відмовитись від одного з компонентів свого світогляду (менш обґрунтованого), який суперечить якомусь іншому, і приховати від оточуючих свої погляди.
2. Відмовитись від одного з компонентів свого світогляду (менш обґрунтованого), який суперечить якомусь іншому, і не приховувати від оточуючих свої погляди.
3. Зберегти несумісні знання, розмежувавши сферу їх застосування (за схемою дій у концепції двоїстої істини).

На підставі виконаного дослідження можна зробити такі висновки. Насамперед важливо відзначити, що завданням філософської освіти, подібно до завдань освіти в будь-якій галузі знань, повинно бути формування переконань, а не обмеження поданням інформації про різні можливі світоглядні концепції. Адже будь-які знання люди передають одне одному для того, щоб їх використовувати. Для того, щоб використовувати певне знання, треба бути переконаним в його істинності, в тому, що на основі таких-то знань можна виконати відповідну діяльність і вона завершиться очікуваним результатом. Якщо філософи не роблять цього, то вони усуваються від трансляції знань, в яких вони переконані, в істинність яких вони вірять, і обмежуються подачею множини систем пояснень, які мають лише імовірнісний характер. Крім того, усуваючись від формування адекватних до дійсності переконань, філософ насправді завдає шкоду як особі, так і суспільству, оскільки кожна особа (і їх сукупність) діє відповідно до світогляду.

Формуючи переконання в істинності тих чи інших філософських положень, необхідно в явному вигляді демонструвати їх несумісність з іншими узагальненнями, які можуть бути компонентами світогляду студентів, оскільки пропуск цього кроку може призводити до присутності в світогляді неусвідомлених несумісних компонентів. Для формування світогляду треба насамперед неявні суперечності зробити явними і поставити особу, в якій прагнуть змінити світогляд, в ситуацію, коли їй треба робити вибір. Тут уже для того, щоб людина зробила вибір світогляду, який відповідає дійсності, важливо показати аргументи як супроти чинності інших світоглядів, щоб їх особа відкинула, так і аргументи на підтвердження тієї світоглядної концепції, яку формують в особі.

Бібліографічні посилання:

1. Психологические проблемы формирования научного мировоззрения школьников: сб. ст. / под ред. чл.-кор. АПН СССР проф. Н. А. Менчинской. – М.: Просвещение, 1968. – 240 с.
2. **Менчинская Н. А., Мухина Н. А.** Формирование научного мировоззрения как предмет психологических исследований // Сов. педагогика. – 1976. – №4. – С. 26–35.
3. **Медведев В. М.** Формирование научного мировоззрения учащихся средней школы в процессе обучения / В. М. Медведев. – Саратов, 1980. – 392 с.
4. **Арцишевский Р. А.** Мировоззрение: сущность, специфика, развитие / Р. А. Арцишевский. – Львов: Высшая школа, 1986. – 196 с.
5. **Шуртакова, Т. В.** Формирование мировоззрения студентов средствами искусства / Т. В. Шуртакова. – Казань: Издательство КГУ, 1987. – 109 с.
6. Формирование научного мировоззрения у учащихся средних ПТУ в процессе преподавания дисциплин естественно-математического цикла: Сб. научных трудов под ред. Л. А. Воловича. – М.: Изд-во АПН СССР, 1989. – 94 с.
7. **Тидикис Р. И.** Основы формирования мировоззренческих убеждений старшеклассников: (Теория, опыт, эксперимент): А. дис. д. пед. н. – Л., 1990. – 46 с.
8. **Бондаренко Л. В.** Я – мир: Механизмы и этапы формирования мировоззрения личности / Л. В. Бондаренко. – Киев: Вища школа, 1991. – 131 с.
9. **Ильченко В. Р.** Формирование естественно-научного миропонимания школьников / В. Р. Ильченко. – М.: Просвещение, 1993. – 191 с.
10. **Фоминых, Ю.Ф.** Интегративный подход к формированию мировоззрения школьников / Ю.Ф. Фоминых // Педагогика. 1993. – №4. – С. 26–30.
11. **Залесский Г. Е.** Психология мировоззрения и убеждений личности / Г. Е. Залесский. – М.: МГУ, 1994. – 138 с.
12. **Кокорин А. А.** Философия и мировоззрение. – М.: Изд-во МГОУ, 2009. – 224 с.
13. **Бабак В. С.** Мировоззрение как проблема личностного выбора / В.С. Бабак // Научные труды Кубанского ун-та, 1972. – Вып.158. – С. 87–100.